

Αναδιφώντας το χθες (313)

Μνημόσυνο σ' έναν άνθρωπο που δεν δικαιούνταν να 'χει το δικό του όνομα

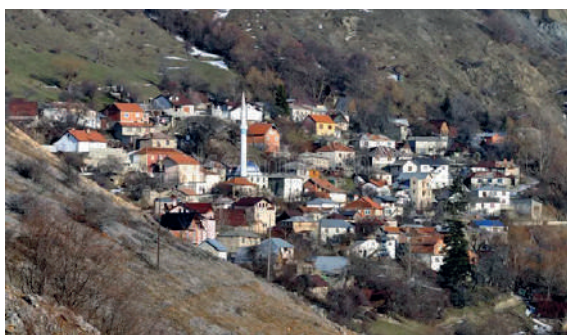

■ Του ΧΑΡΗΣ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Ζητώ προκαταβολικά συγγνώμη από τους αναγνώστες επειδή το σημερινό θέμα είναι θλιβερό, όμως ταιριάζει με την ημέρα, Μεγάλη Παρασκευή. Το θέμα του έχει να κάνει με μ' έναν άνθρωπο με τον οποίο διατηρούσα μια σχέση προσωπική, όμως πιστεύω ότι αφορά κι άλλους πολλούς που κυκλοφορούν ανάμεσα μας, αξιοπρεπείς μέσα στη φτώχεια τους, ανθρώπους που «έχουν γίνει ένα με τη γη». Ένας τέτοιος ήταν ο Shaban Toçi. Τον γνώρισα πριν από 23 χρόνια. Ήταν το 2001, έτος που πανηγυρικά η Ελλάδα έμπαινε στο ευρώ. Είχε παρουσιάσει δειλά-δειλά στο χωριουδάκι μας, στον Κάτω Μυλοπόταμο. Τον είχε φέρει ένας απόδημος χωριανός και του είχε παραχωρήσει το κατάλυμά του για να μείνει, προκειμένου να βιοποριστεί από την καλλιέργεια της άγονης γης του χωριού. Είχε γεννηθεί στη βόρεια Αλβανία, σ' έναν απομονωμένο οικισμό,

όπως μου εκμυστηρεύτηκε μερικά χρόνια μετά. Το όνομά του, το πραγματικό, το έμαθα μόνο τότε. Στο χωριουδάκι μας πάντως ακουγόταν ως Πάνος και μετονομάστηκε κατά το κρητικά έθιμ σε Μανολί και σε Σηφαλιό, αναλόγως των περιστάσεων και των προτιμήσεων του προσφώνουτος. Οι καταλήξεις στα δύο τελευταία ονόματα περιγράφουν το ύψος του, το παρουσιαστικό του αλλά και τη φροντίδα του να περνά όσο γινόταν περισσότερο απαρατήρητος. Μερικές φορές ακουγόταν και ως «ο Αλβανός» ή «το Αλβανάκι», όχι σπωδήποτε με κακή έννοια.

τη διατροφή μιας οικογένειας σ' ένα χωριουδάκι που αποκλείεται από τα χιόνια τον χειμώνα. Απ' ότι μπόρεσα να αντιληφθώ, οι δικοί του ζούσαν εκεί με μια αγελάδα στο ισόγειο, γύρω από την οποία οργανωνόταν η οικονομική τους ζωή. Από το γάλα της παρασκευάζαν τυρί και χτυπητό βούτυρο και από το μοσχαράκι της εξοικονομούσαν κάθε χρόνο κάμποσα κιλά κρέας. Για να έχουν όμως αυτά τα ευεργετήματα έπρεπε να τη βόσκουν κάθε μέρα και να καλλιεργούν κτήματα με ζωτροφές, προκειμένου να εξασφαλίζουν τη διατροφή της κατά τους χειμωνιάτικους μήνες, οπότε ζώο και άνθρωποι έμεναν κλεισμένοι στο σπίτι. Όσο γι' αυτό το τελευταίο, φαντάζομαι ότι θα είχε τα προβλήματά του, αφού κάποτε με είχε παρακαλέσει να του παραχωρήσω το περίσσειμα ενός μονωτικού υλικού προκειμένου ν' αλειφίσει τους τοίχους του ισόγειου. Όπως μου είχε πει τότε, το σπίτι βρισκόταν δίπλα σε ποτάμι κι είχε πρόβλημα από τις ροές του.

Στο χωριό μας έμεινε 23 ολόκληρα χρόνια, πλην του Αυγούστου κάθε χρονιάς που επέστρεφε στον τόπο του για να φέρει χρήματα στην οικογένειά του. Κουβαλούσε από την Κρήτη έναν τεκεκέ ελαιόλαδο και τους αγόραζε από την κοντινή πόλη εκεί προμήθειες για τον χειμώνα, όσπρια πολλών ειδών και αλίπαστα, καθώς και μακαρόνια και ζάχαρη και καφέ κι ό,τι άλλο ήταν απαραίτητο για τον χειμώνα.

Πριν εμφανιστεί στον Μυλοπόταμο θα πρέπει να ήταν ήδη κάμποσα χρόνια στην Ελλάδα, παράνομος πέρα για πέρα, ζώντας σ' ένα παράπηγμα μέσα σε καλαμιένους κάπου στη Χαλκιδική. Στην Αλβανία είχε εργαστεί επίσης κάμποσα χρόνια, με το που ξεσκόλισε από το δημοτικό στα οικογενειακά χωράφια και μακριά από το χωριό του όταν τελείωσε το στρατιωτικό, σε κάποιο ορυχείο. Δεν χρειάζεται να πω ότι αποτέλεσε τη σανίδα σωτηρίας για το χωριό μας και μια μεγάλη περιοχή γύρω απ' αυτό. Είναι ένας τόπος που κατοικούν πια γέροντες, οι οποίοι όμως θέλουν να έχουν τον λάδι τους όπως κι αυτό των παιδιών τους και θέλουν επίσης να τ' αποχερίζουν κάθε Κυριακή που τους επισκέπτονται, με τα λαχανικά τους, τις πατάτες, τ' αυγά και το κρέας τους. Όμως οι γερωντῆδες αυτοί ούτε ελιές μπορούν να μαζέψουν πια ούτε αμπέλια να συνηθούν κι ούτε βέβαια να ραβδίζουν καρυδιές και χαρουπιές. Για όλες αυτές τις εργασίες υπήρχε πάντα διαθέσιμος, πρωί κι απόγευμα, ο Μανολίος. Και μόνο γι' αυτές. Έτρεχε και για να τους φυτέψει τους χειμερινούς και τους καλοκαιρινούς κήπους, έτρεχε να καθαρίζει τις ελιές από τ' αγριόχορτα, έτρεχε να τρυγήσει, έτρεχε να κλαδέψει, ακόμα και για να σκίσει τα φύλλα για τις σόμπες. Όλα αυτά τα έκανε ανεπιτήρητος, αφού όλοι είχαμε παρατηρήσει ότι απέδιδε περισσότερο όταν δεν είχε το αφεντικό πάνω από το κεφάλι του, μάλλον για ν' αποδείξει εμπράκτως την εντιμότητά του.

Έκανε βέβαια και βαρύτερες δουλειές. Δούλευε κάποτε κάποτε ως «πουργός» (βοηθός) σε οικοδομή, πάντα μεθοδικά και σταθερά. Με τον τρόπο αυτό απέδιδε πολύ, αφού μάλιστα είχε ιδιαίτερη τάση να μαθαίνει αμέσως τα νέα μηχανήματα, να τα δουλεύει σωστά αλλά και να τα συντηρεί και να

Είμαι από τους ευνοημένους από τη εργασία του κατά κόσμον Μανολίου η Σηφαλιού ή Πάνου και δικαιοματικά Σαμπάν. Στην πραγματικότητα είναι όνομα μουσουλμανικό, παρ' ό,τι ο φιλαράκος μου δεν φαινόταν να τρέφει θρησκευτικά αισθήματα. Δεχόταν όμως τις υποδείξεις μου, να μη δουλεύει Χριστούγεννα και Πάσχα και να μην πιάνει

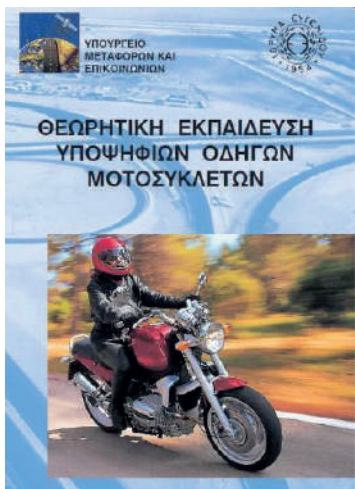

Η μόνος ευνοημένος, αφού μου πρόσφερε εργασίες που κένονας Έλληνας, εργάτης δεν θα καταδεχόταν ποτέ ν' αναλάβει. Τη χρονιά των Ολυμπιακών αγώνων ένας γείτονας μου πρότεινε ν' αγοράσω το κτήμα του, το οποίο όμως ήταν εγκαταλελειμμένο επί πολλές δεκαετίες κι είχε ρημάξει. Ανέβηκα λοιπόν ένα βράδυ στο καφενείο του γειτονικού χωριού, για να ρωτήσω ποιος θα μπορούσε ν' αναλάβει τη δύσκολη εργασία της εκχέρσωσης και πόσο αυτή θα κόστιζε. Περιπτώ ν' αναφέρω ότι τα νέα παιδιά που βρίσκονταν εκεί μόνο που δεν χιτηχάραν με την πρόταση μου και, αν δεν με σέβονταν ως φίλο του χωριού τους, θα μου έλεγαν και καμιά κουβέ-

τα επισκευάζει πολλές φορές. Το ίδιο έκανε και με τα δικά του μηχανήματα, που απέκτησε σταδιακά, ένα μικρό ξυλοκοπτικό, ένα χορτοκοπτικό κι έναν τροχό κοπής. Η «χαρά» του ήταν να «στραβώσει» μια δουλειά, ώστε να δουλέψει το κεφάλι του και να καταφέρει να την «ντρετιάνει». «Δώσε του δυσκολία, λέγαμε, και παρ' του την ψυχή». Πώς θα μετακινήσει ας πούμε έναν βράχο κάμποσων εκατοντόκλων και πώς θα τον τοποθετήσει στη σωστή θέση με ακρίβεια εκατοστού. Πώς θ' αλλάξει σπασμένα κεραμίδια χωρίς να τα πατήσει, αφού η μέρα ήταν βροχερή και τα παλιά «γαλλικά» κεραμίδια έσπαζαν με το ελάχιστο βάρος. Πώς θα χρησιμοποιήσει τους μοχλούς όλων των ειδών, που μαθαίναμε κι εμείς παλιότερα στο σχολείο. Και πώς θα κλαδέψει ένα πανύψηλο δέντρο χωρίς καν να διαθέτει σκάλα.

ναι στα χέρια του σφυρί την Μεγάλη Παρασκευή, προκειμένου να μη σχολιάσει, μερικές φορές από εκείνους ακριβώς που τον είχαν καλέσει για δουλειά! Και, παρ' ό,τι είχε μεγάλη ανάγκη για χρήματα, καθιέρωσε τελικά να μη δουλεύει το τριήμερο Μεγάλης Παρασκευής-Κυριακής Πάσχα, όπως και τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά, επί ένα διάστημα, πηγαίνοντας με το μηχανάκι στον αδελφό του στο Χρωμοναστήρι, για να πούν μαζί ένα ποτηράκι και να μαγειρέψουν με την ψυχία το κρέας της γιορτής. Ο Μίλος ήταν ο μεγάλος γιος της οικογένειας κι είχε επάνω στα μικρότερα αδέρφια του υποβολή και επιβολή, με θέση πατέρα, ώστε να ζητούν τη γνώμη και τη συμπαράστασή του τόσο στα εύκολα όσο και στα δύσκολα.

Ομολογώ ότι δεν θ' αγόραζα ποτέ αυτό το κομμάτι γης αν δεν το έκανε ξανά παραγωγικό ο Σαμπάν, σε λιγότερα από έξι ολόημερα μεροκάματα, κι αν δεν το τοιχογύριζε με πέτρες που αποσπούσε επί τόπου από την άγονη γη. Αργότερα με τον μακαρίτη τον Σπινιογιώργη μού έχτισαν εκεί κι ένα ολόκληρο σπίτι, με ντόπια πέτρα, ανώτερη της κοντινής Αλφράς και με κυπαρίσσια παντού στη ζυλίσια του. Συνέβη δηλαδή με το «Αλβανάκι» με εκείνο που έγινε σ' ολόκληρη της Ελλάδας να τα χέρια τους καλλιεργήθηκε γεωργική γη που είχε εγκαταλειφθεί από δεκαετίες. Σ' ένα άλλο επίπεδο, οι άνθρωποι αυτοί πρόσφεραν συνολικά στη χώρα αυτό που αναγνωρίσαμε πρόσφατα τα χείλη του πιο επίσημου στον τόμο του οικονομικού παράγοντα, του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας Γιάννη Στουρνάρα, στο φόρουμ των Δελφών, ότι δηλαδή η χώρα μπήκε στο ευρώ χάρις ακριβώς στην φτηνή εργασία των μεταναστών, που την περίοδο εκείνη ήταν σε συντριπτικό ποσοστό αλβανικής καταγωγής.

Δεν έβλεπαν όμως όλοι έτσι τον Σαμπάν. Πολλοί του δημιουργούσαν προβλήματα και κάποιοι τον πρόσβαλαν, παρ' ό,τι όταν αυτό συνέβαινε μέσα σε κόσμο, πάντα κάποιοι άλλοι βρίσκονταν να τον υπερασπιστούν και να τον κεράσουν μια τοικοουδία. Τα μεγαλύτερα πάντως προβλήματα του δημιουργούσε η αστυνομία, που, τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια, συχνά τον έτρεχε στο τμήμα για «εξακριβωση». Απ' ό,τι μου έλεγε, μ' ένα σοβαρό αντίτιμο καταφέρνε ν' αποφυγεί τη διαδικασία αυτή και να κερδίσει τελικά το μεροκάματο. Εννοείται βέβαια ότι και τα 23 χρόνια που κατοίκησε στο χωριό μας ήταν νόμιμος, με πράσινη ανανεώσιμη συνεχώς κάρτα, δηλωμένος στον ΟΓΑ, στον οποίο πλήρωνε κανονικές ασφαλιστικές εισφορές, ενώ κάθε χρόνο έκανε τη φορολογική του δήλωση και πλήρωνε φόρο. Το μόνο στο οποίο δεν ήταν νόμιμος ήταν στην οδήγηση του μηχανακιού του, για το οποίο δεν σταματούσαν στα μπλόκα, ζητώντας του δίπλωμα. Όμως δίπλωμα δεν μπορούσε να βγάλει, αφού δεν ήξερε να διαβάσει ελληνικά και να περάσει έτσι τα «σήματα». Τελικά φαίνεται ότι αναγκάστηκε ν' αποκτήσει ένα δίπλωμα με τη γνωστή μέθοδο, «δί' αλληλογραφίας».

Κάποιοι τον ζήλευαν κιόλας: δουλεύει χρήματα του τόπου μας, έλεγαν, και τα πάει στον δικό του. Το πιο μεγάλο πρόβλημα που του δημιουργούσαν πάντως ήταν της στέγης. Έμενε αρχικά στο παράπηγμα που του παραχώρησε ο άνθρωπος που τον είχε φέρει, χωρίς να διαθέτει ηλεκτρικό ρεύμα. Έτσι αναγκάστηκε να μετακομίσει και να πληρώσει «μαύρο» ενοίκιο σ' ένα άλλο σπίτι, που εκείνο τουλάχιστον είχε ρεύμα, μέχρι που ο ιδιοκτήτης τον έδιωξε από εκεί. Αυτό συνέβη -διόλου τυχαία, νομίζω- και στη συνέχεια, ώσπου εγκαταστάθηκε σ' ένα παράπηγμα με ηλεκτρικό ρεύμα μεν αλλά με χωματίνο πάτωμα και στέγη που έσταζε από παντού (στη φωτογραφία στην αυλή με τους γείτονές του). Για τουαλέτα δεν μιλάμε καν. Για το παράπηγμα εκείνο πλήρωνε κάμποσο, συν τους λογαριασμούς ηλεκτρικού και νερού. Όμως για να μπορεί ν' ανανεώνει την κάρτα του έπρεπε να δηλώνει κατοικία κι ο ιδιοκτήτης δεν δεχόταν με τίποτα να την εμφανίσει ως ενοικιαζόμενη. Το πρόβλημα έλυσε η γυναίκα μου δηλώνοντάς τον φιλοξενούμενο. Εκείνη ήταν πιο πονόψυχη, κι όταν βρισκόμασταν στο χωριό τού πρόσφερε πάντα ένα ήτανο ζεστό φαγητό. Το ίδιο έκανε κι η μακαρίτισσα χωριανή κυρία Δήμητρα, που είχε ανάπηρο παιδί και ήξερε από πόνο, καθώς κι η κυρα-Αργυρώ στη Λαγκά που είχε χάσει τον γιο της κι ήξερε κι εκείνη να συμπονά.

Για την οικογένειά του δεν ξέρω και πολλά πράγματα. Με την πρώτη του γυναίκα είχε κάνει δυο παιδιά, τον εργατικό Ίλι και τον Χασάν, ο πρώτος από τους οποίους είναι εγκατεστημένος και παιδιωμένος καλά στη Χαλκιδική, ενώ ο δεύτερος, ένα όμορφο και σεμνό παιδί, παντρεύτηκε το περασμένο καλοκαίρι μια συμπατριώτισσά του και παρέμειναν στο χωριό τους. Όμως η πρώτη γυναίκα δεν είχε αντέξει να βλέπει και να χαιρέται τον άνδρα της μόνο ένα μήνα τον χρόνο και έφυγε. Η δεύτερη αποδείχτηκε πιο υπομονετική, υπηρετώντας και τη μητέρα του, αφού ο Σαμπάν ως μικρότερο αγόρι στην ηλικία έπρεπε να τη γηροκομεί, παίρνοντας δικαιοματικά την ιδιοκτησία του πατρικού σπιτιού, του «γεροντομοιριού». Με τη δεύτερη γυναίκα έκανε άλλα δύο παιδιά, αγόρι και κορίτσι. Το κορίτσι είναι μεγαλύτερο σε ηλικία και τελείωσε το δημοτικό σχολείο του χωριού, δεν το άφησαν όμως να συνεχίσει το γυμνάσιο στην κοντινή κωμόπολη, γιατί «τα γράμματα δεν κάνουν καλό στα κορίτσια». Περιπτώ ν' αναφέρω ότι, όπως μου έλεγε, οι εκπαιδευτικοί δεν πληρώνονται καθόλου καλά στη χώρα του, γι' αυτό και προτιμούν να περνούν τον περισσότερο σχολικό χρόνο εκτός αιθουσών διδασκαλίας.

Το Μανολί, που από καλός εργάτης είχε σταδιακά εξελιχθεί και σε χτίστη, έκανε εξαιρετικές και πρωτότυπες κατασκευές. Κουμαντάρει καλά την πέτρα, που άλλωστε δεν τον κούραζε τόσο πολύ, όσο η μανιρασκοκάλια, ο μπίκος και το φυτάρι. Ήταν πια 60 χρόνια κι είχε δουλέψει σκληρά για πέντε γειμάτες δεκαετίες. Οι δυνατόνεις είχαν αρχίσει να τον εγκαταλείπουν, όχι όμως τόσο λόγω ηλικίας όσο επειδή είχε αρχίσει να πίνει αλκοόλ. Τα πρώτα χρόνια απέφυγε όπως μπορούσε την τοικοουδία, τη δική του «σούμα», αφού γνώριζε ότι δεν χαρίζεται στους εραστές της. Έπινε το κρασί του με το φαγητό κάθε βράδυ και ξεχνούσε για λίγο την κατάστασή του. Το κρασάκι όμως σταδιακά αντικαταστάθηκε από τοικοουδία. Μετά είχε αρχίσει να έρχεται αζημέριμα για μεροκάματο και τα χνώτια του να μυρίζουν αλκοόλ. Στο διάλειμμα των δέκα παρακαλούσε για μια τοικοουδία αλλά και για δεύτερη («με τον ένα πόδα μπηκάμε») και για τρίτη. Τα βράδια ολομόναχος στο καλυβάκι του μεθούσε για να ξεχάσει τα βάσανά του. Είχε πια εξαρτηθεί από το αλκοόλ.

Το περασμένο καλοκαίρι στον γάμο του Χασάν είχε πει κι είχε φτάσει σε κατάσταση αφασίας. Νοσηλεύτηκε στο νοσοκομείο στα Τίρανα με κίρρωση του ήπατος. Γύρισε στο χωριό και το ξανάριξε στη σούμα, φτάνοντας σε χειρότερη από την προηγούμενη κατάσταση. Τώρα πια οι γιατροί του έδωσαν ζωή έξι μηνών. Αυτός όμως, με τη γνωστή ινιά του δεν το έβαλε κάτω. Ξαναγύρισε στην Κρήτη, όπου στην πρώτη εργασία, στο κλάδεμα μιας μουριάς, έπεσε από το δέντρο, σπάζοντας το χέρι και τρία πλευρά. Νοσηλεύτηκε λίγες μέρες στο νοσοκομείο και στη συνέχεια στο σπίτι του αδελφού του, ο οποίος επέδειξε αξιοσημείωτη αγάπη και αφοσίωση. Κι όταν έβγαλε τον γύψο, ήρθε ο γιος του και τον συνόδευσε στο χωριό τους στην Αλβανία, ουσιαστικά για να πεθάνει δίπλα στους δικούς του. Το συκώτι του ήταν κατεστραμμένο. Δεν προλάβαμε καν να τον τρέξουμε, ώστε να πάρει μια στοιχειώδη σύνταξη αναπηρίας, που θα απέδιδε κάτι στη συνέχεια και στη γυναίκα του, ώστε να μπορέσει ν' αναθρέψει τα μικρότερα παιδιά.

Πηγαίνοντάς τους στο λιμάνι του Ηρακλείου, του έβαλα στην τσέπη ένα μικρό χρηματικό ποσό για το ταξίδι κι εκείνος δεν ήθελε με τίποτα να το δεχτεί. Το πήρε μόνο όταν του εξήγησα ότι πρόκειται για χρήματα που δίνω κάθε χρόνο τέτοια εποχή σε φιλανθρωπικούς σκοπούς αντί μνημόσυνου της μάνας μου, την οποία αγαπούσε και είχε έρθει παραπάνω από μια φορές να δει στο Ρέθυμνο, όταν βασανιζόταν από καρκίνο. Η επιμονή του ν' αρνείται τα χρήματα μου έδειξε πόση αξιοπρέπεια μπορεί τελικά να κρβει η φτώχεια. Κοιμήσου εν ειρήνη Πάνο, Σηφαλιό και Μανολί, που δεν δικαιούσαν να έχεις το δικό σου όνομα. Εφυγες απαρατήρητος, όπως απαρατήρητος φροντίζεις πάντα να περνάς δίπλα μας, ανάλαφρος σαν το πουλάκι. Είμαι σίγουρος ότι το χμά θα σε σκέπασε ελαφρά, θωπευτικά, αφού κι εσύ το υπηρέτησες για μια ολόκληρη ζωή, ποτίζοντάς το βαθιά με τον ιδρώτα σου...

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ. Παιδαγωγικής-Ιστορικής Ερευνητής-Συγγραφέας, strharis@yahoo.gr, 2831055031